

PKN

Stichting voor
onderzoek
historische
tabakspijpen

Jaarboek 2021

Redactie:

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

Over de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen

De Stichting heeft tot doel de kennis over de geschiedenis van de tabakspijp te bevorderen. Dit doen we door middel van onderzoek, regelmatige publicaties en bijeenkomsten. Een belangrijk streven is om een verbinding te verzorgen tussen verzamelaars, musea, archeologie en overige geïnteresseerden, in zowel binnen- als buitenland.

Alle uitgaven en activiteiten van de Stichting PKN worden mogelijk gemaakt door de bijdragen van donateurs en de inzet van vrijwilligers. U kunt ook donateur worden voor een bedrag van 30 euro per jaar (buiten Nederland 40 euro).

Meer informatie op www.tabakspijp.nl/over-ons/lid-worden/. Hiermee ontvangt u behalve het Jaarboek, ook een drietal kwartaalbladen met korte artikelen en heeft u direct toegang tot de activiteiten die de Stichting organiseert, en contact met andere verzamelaars en geïnteresseerden.

Uitgave: PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen, Leiden
www.tabakspijp.nl
info@tabakspijp.nl

Redactie: Bert van der Lingen
English summaries: Bert van der Lingen en Kath Adams (correcties)
Lay-out: Ewout Korpershoek

Druk: DPN Weurt

Voorzijde omslag: Een pijpenkop uit de eerste officiële archeologische opgraving in Nederland, door Caspar Reuvers (zie artikel p. 31).

Achterzijde omslag: Fragment van een ontwerptekening van een Wilhelminapijp voor één van de vroege catalogi of voor een reclamekaart door de firma Hollandia (zie artikel p. 103).

ISBN 978-90-830114-2-4

© PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen. Overname van artikelen of illustraties is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdragen.

Inhoud

Voorwoord	7
Een pijp van Teunis van Dijk die laat zien dat ook een gildebestuurder de regels niet altijd naleefde Ruud Stam	9
Zeventiende-eeuwse bodemvondsten uit Zeeland Ewout Korpershoek	13
Kleipijpen van de opgravingen op de Hofstede Arentsburgh (Forum Hadriani) te Voorburg in 1827-1831 door Caspar Reuvers (1793-1835) Bert van der Lingen	31
Pijpen met een luchtje? Kleipijpen uit het scheepswrak ZP5/6 Zeewolde (Gemeente Zeewolde) Michiel Purmer, Jos Bazelmans, Jan van Doesburg en Menno van der Heiden	75
Rookgerei en een pijpenvorm uit het scheepswrak van 'De Drie Gezusters' (ZQ-18) Bert van der Lingen	85
Nieuwe gegevens over het bedrijf, de productie en de handel van Hollandia (Van der Want & Barras) Ruud Stam	103
Tussen hoop en vrees. Pijpen van Hollandia voor de vluchtelingen uit België in de Eerste Wereldoorlog Ruud Stam	149
Pipes-statuettes van de firma Gambier Arthur van Esveld	161
De pijpennijverheid in Roeselare in België Josef Goderis	173
Pijpen met asbest: Asbestos pijpen Ruud Stam	189

Voorwoord

Voor u ligt Jaarboek 2021 van de PKN, 'Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen'. Aan dit rijk geïllustreerde jaarboek, met gevarieerde artikelen over de geschiedenis van de tabakspijp, hebben een negental enthousiaste auteurs meegewerkt. Ook dit jaar kunnen we weer een lijvig Jaarboek presenteren met volop interessante artikelen en fraaie afbeeldingen over onder meer Nederlandse bodemvondsten, Franse kleipijpen en de pijpennijverheid in het Belgische Roeselare.

In een vijftal artikelen wordt aandacht besteed aan vondsten van Nederlandse bodem. Aan de hand van een kleipijp van Teunis van Dijk laat Ruud Stam zien dat ook **een gildebesteder de regels niet altijd naleefde** en Ewout Korpershoek beschrijft **zeventiende-eeuwse bodemvondsten uit Middelburg** en de omgeving van deze Zeeuwse stad, waaronder kleipijpen met onbekende merken die mogelijk in lokale werkplaatsen zijn vervaardigd. Bert van der Lingen heeft een bijdrage over de in 1827-1831 door de beroemde archeoloog Caspar Reuvens opgegraven **kleipijpen van de Hofstede Arentsburgh** (Forum Hadriani) te Voorburg, de vroegst bekende wetenschappelijke opgraving waarbij kleipijpen zijn gevonden.

Twee artikelen zijn gebaseerd op vondsten uit scheepswrakken uit het laatste kwart van de negentiende eeuw die in het huidige Zeewolde zijn vergaan. Michiel Purmer, Jos Bazelmans, Jan van Doesburg en Menno van der Heiden behandelen de **kleipijpen uit het scheepswrak ZP5/6**. Het grootste deel van de lading bestond uit het afval van een gasfabriek. In een ander artikel beschrijft Bert van der Lingen het **rookgerei en een pijpenvorm voor suikergoed uit het vrachtschip 'De Drie Gezusters' (ZQ-18)**, dat in 1893 verging met een lading steenkool.

Aan de hand van recent ter beschikking gekomen archiefstukken geeft Ruud Stam een aanvullend beeld over **de ontwikkeling en het functioneren van de firma Van der Want & Barras** en op een aantal aspecten van de **assortimentsontwikkeling, de handel en de handelsrelaties van Hollandia**. Van dezelfde auteur is een artikel over **tabakspijpen van Hollandia voor de vluchtelingen uit België**, die na de Duitse inval in 1914 massaal naar het neutraal gebleven Nederland kwamen. Voor hen en voor de export naar België werden onder meer pijpen met afbeeldingen van het Belgische koningshuis vervaardigd.

Ook in dit Jaarboek weer aandacht voor de Franse firma Gambier en de Belgische pijpennijverheid. In **Pipes-statuettes van de firma Gambier** beschrijft Arthur van Esveld de meest opvallende, zeldzame en soms 'ondeugende' tabakspijpen van dit Franse bedrijf, die in de vorm van miniatuur standbeelden zijn uitgevoerd. Jozef Goderis schreef een artikel over **de pijpennijverheid in Roeselare in België**. In België lag de focus bij veel onderzoekers op Wallonië maar de laatste jaren is er ook veel bekend geworden over de pijpenmakers, hun werknemers en de pijpen uit deze stad in West-Vlaanderen.

De laatste bijdrage, **Pijpen met asbest: Asbestos pijpen**, is van de hand van Ruud Stam. Asbest werd voor diverse producten gebruikt. Pas in de jaren dertig van de twintigste eeuw kwamen de eerste waarschuwingen voor het gevaar van asbest.

Wij wensen u veel lees- en kijkplezier in het nieuwe Jaarboek van de PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen.

Bert van der Lingen
Ewout Korpershoek

Tussen hoop en vrees. Pijpen van Hollandia voor de vluchtelingen uit België in de Eerste Wereldoorlog

Ruud Stam

Between hope and fear. Pipes from Hollandia for the refugees from Belgium in the First World War

Belgium's refusal to allow German troops to pass freely through their country to France caused Germany to invade Belgium on August 4, 1914. During the first days of the war, tens of thousands of Belgians fled to The Netherlands, which had remained neutral. These early days saw the founding of the 'Dutch Committee in support of Belgian and other victims'. This citizens' initiative was later taken over by the government. In Gouda there was a refuge, set up by a local support committee, for 2000 people. It is not surprising that Belgian born George Barras, one of the founders and owners of Van der Want & Barras (Hollandia and Regina), cared about the fate of his compatriots. He wanted to make products especially for them that testified to his patriotism and he started to produce, amongst others, pipes with images of the Belgian royal family and the flags of the Allies. The pipes were not only intended for the refugees, but also for export to Belgium.

De weigering van België om Duitse troepen vrij door hun land naar Frankrijk te laten trekken betekende dat Duitsland op 4 augustus 1914 België binnenviel. Dat ging met veel geweld gepaard zeker toen de Duitse troepen onverwacht bij Luik op tegenstand stootten. Veel

burgers werden geëxecuteerd en er werden dorpen in brand gestoken. Vooral in en rond Luik, Leuven en Dinant vielen veel slachtoffers. Dit zaaide angst en paniek onder de bevolking. Tienduizenden Belgen sloegen in de eerste oorlogsdagen op de vlucht naar onder meer het

Afb. 1. Uittocht, Belgische Vluchtelingen van Leo Gestel: 'Oorlog 1914'. Houtskool en waterverf. 57.5 x 80 cm. Bron Wikimedia (PD-US-expired).

neutraal gebleven Nederland (afb. 1). Vooral in Limburg kwamen in de eerste maanden veel vluchtelingen binnen. De Nederlanders zetten zich massaal in voor de ontheemde Belgen, maar de regering zag aanvankelijk geen taak voor zichzelf om de vluchtelingen op te vangen.¹ Al in de eerste oorlogsdagen werd het 'Nederlands Comité tot steun aan Belgische en andere slachtoffers' opgericht. Dit was eerst een burgerinitiatief, maar werd later overgenomen door de regering, gecoördineerd door de 'centrale commissie'.

In de troonrede van 15 september 1914 sprak koningin Wilhelmina over de Belgische vluchtelingen: 'Diep begaan met het lot van alle volken, die in den krijg zijn meegesleept, draagt Nederland de buitengewone lasten, die het worden opgelegd, gewillig en ontvangt met open armen alle ongelukkigen, die binnen zijn grenzen een toevlucht zoeken'. Ook deed zij een beroep op de Nederlandse bevolking om de Belgische vluchtelingen te helpen. Na de beschieting en de val van Antwerpen op 10 oktober, kwamen steeds meer vluchtelingen de grens over en liep het geschatte aantal Belgische vluchtelingen op tot ca. 1.000.000. Ook vluchtten ongeveer 40.000 Belgische militairen. Het Antwerpse gemeentebestuur had de bevolking aangeraden de stad te verlaten. Velen deden dit en een onafgebroken stroom van vluchtelingen en wagens trok naar de Nederlandse grens. Vijfhonderd-duizend Belgen vluchtten naar Brabant en vierhonderd-duizend naar Zeeland. Begin oktober arriveerden in Rotterdam 23.000 Belgische vluchtelingen, die werden ondergebracht in openbare gebouwen en bij particulieren.

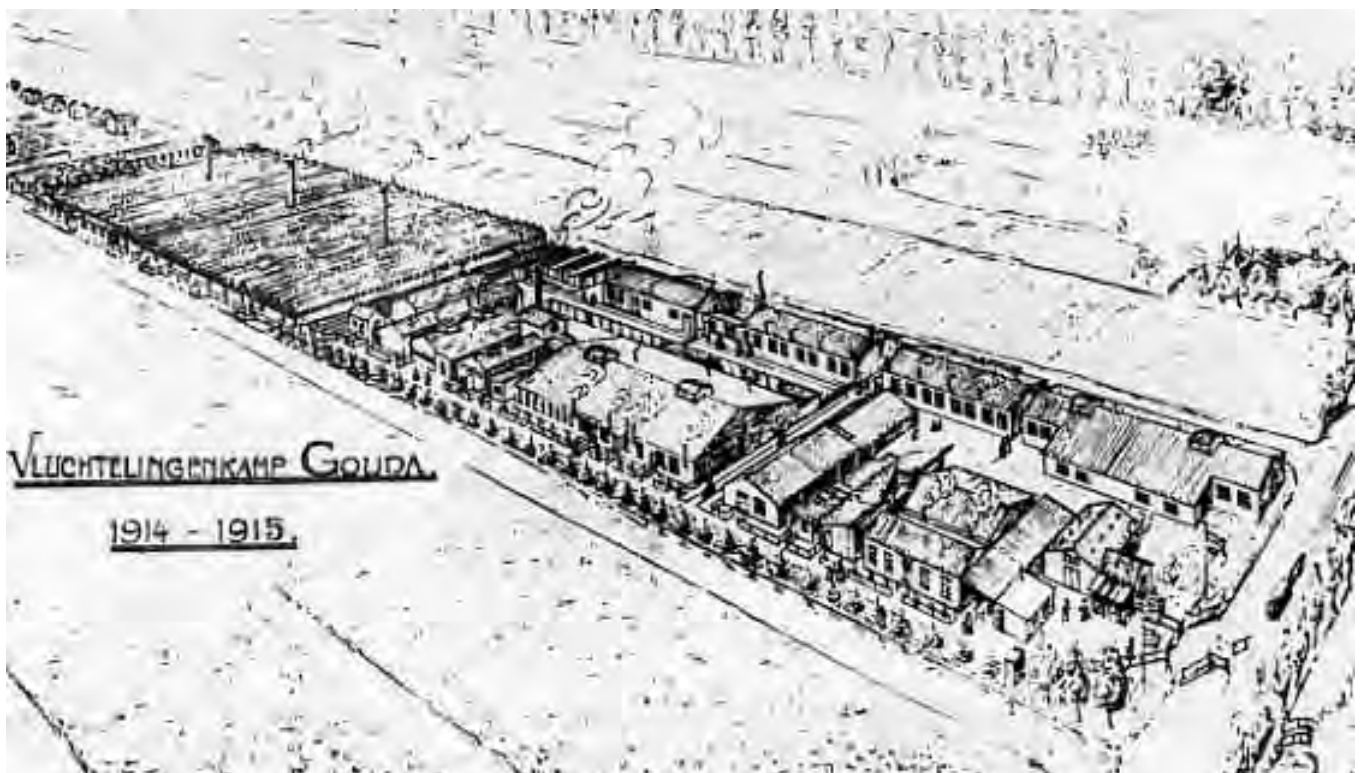
De burgervluchtelingen werden over ons land verspreid en de zorg werd door Provinciale Vluchtelingencomités georganiseerd. De militairen werden, in overeenstemming met de internationale conventies, ontwapend en geïnterneerd.²

Op 12 oktober begonnen de onderhandelingen tussen de Belgische overheid en de Duitse bezetter over de terugkeer van vluchtelingen. Al snel liep het aantal vluchtelingen terug en in mei 1915 waren er nog 105.000 over. Eerst liet de regering de opvang van de burgervluchtelingen zo veel mogelijk aan particulieren over, maar uit angst voor anti-Duitse rellen en betogingen werd besloten tot het oprichten van bewaakte opvangkampen.

Het eerste kamp dat verrees was Vluchtoord Nunspeet. Daarna volgde vluchtoord Ede en verder nog de kampen bij Amersfoort, Bergen op Zoom, Roosendaal, Tilburg, Hontenisse, Amsterdam, Scheveningen, Oldebroek, Baarle-Nassau en Veenhuizen.

Bij het onderbrengen van vluchtelingen werd geprobeerd deze te huisvesten op een wijze die paste bij hun sociale status. De arme vluchtelingen werden ingedeeld in drie categorieën: a) gevaarlijke of ongewenste elementen, b) de minder gewenste elementen, c) de fatsoenlijke behoeftigen. Dat deze indeling niet werkte en dat het onderscheid tussen arme/niet fatsoenlijke en rijke /wel fatsoenlijke vluchtelingen ertoe leidde dat velen weer naar België terug wilden, heeft geen betoog.

Later werd de opvang voor de vluchtelingen beter. In

Afb. 2. Schets van het vluchtoord Gouda. Streekarchief Hollands Midden.

Den Haag bijvoorbeeld besloten bijna 11.000 Belgische vluchtelingen daar het einde van de Eerste Wereldoorlog af te wachten. Een deel van hen werd ondergebracht in houten barakken van een tijdelijk vluchtelingenkamp aan de Westduinweg op Scheveningen. Het kamp heette, naar de dochter van de Belgische koning, 'Village Marie José', maar werd beter bekend als 'La Petite Belgique'. Behalve een kerkje stond er ook een weeshuis en een hospitaal.

Ook in Gouda was er een vluchtoord voor 2000 personen, ingericht door een plaatselijk steuncomité. De eerste groep, ongeveer 150, kwam in Gouda op 9 oktober aan. Veel Gouwenars gingen naar het station om deze vluchtelingen te bekijken. In een ingezonden stuk in de Goudsche Courant van 10 oktober werd hierover ongenoegen uitgesproken: 'om die ongelukkige Belgen, die door den oorlog uit hun land verdreven zijn te gaan bekijken, alsof het wilde dieren waren? Ik begrijp volstrekt niet wat er aan ...armoede en ellende te zien is.'

Al snel liep hun aantal op en op 1 november waren er 1444 vluchtelingen in Gouda, die ondergebracht werden in de sociëteiten 'Ons Genoegen', 'De Reünie' en de 'Katholieke Sociëteit'. Ook in de concertzaal en op een boot verbleven vluchtelingen. Een bijzondere opvang was die in de verwarmde kassen van de N.V. Snijgroenkwekerij aan de Graaf Florisweg. Al snel werd het hele terrein van de kwekerij, met Rijks hulp, ingericht als vluchtelingenkamp. Tot het voorjaar van 1919 bleef dit vluchtoord bestaan (afb. 2).³ Deels werden de in Gouda

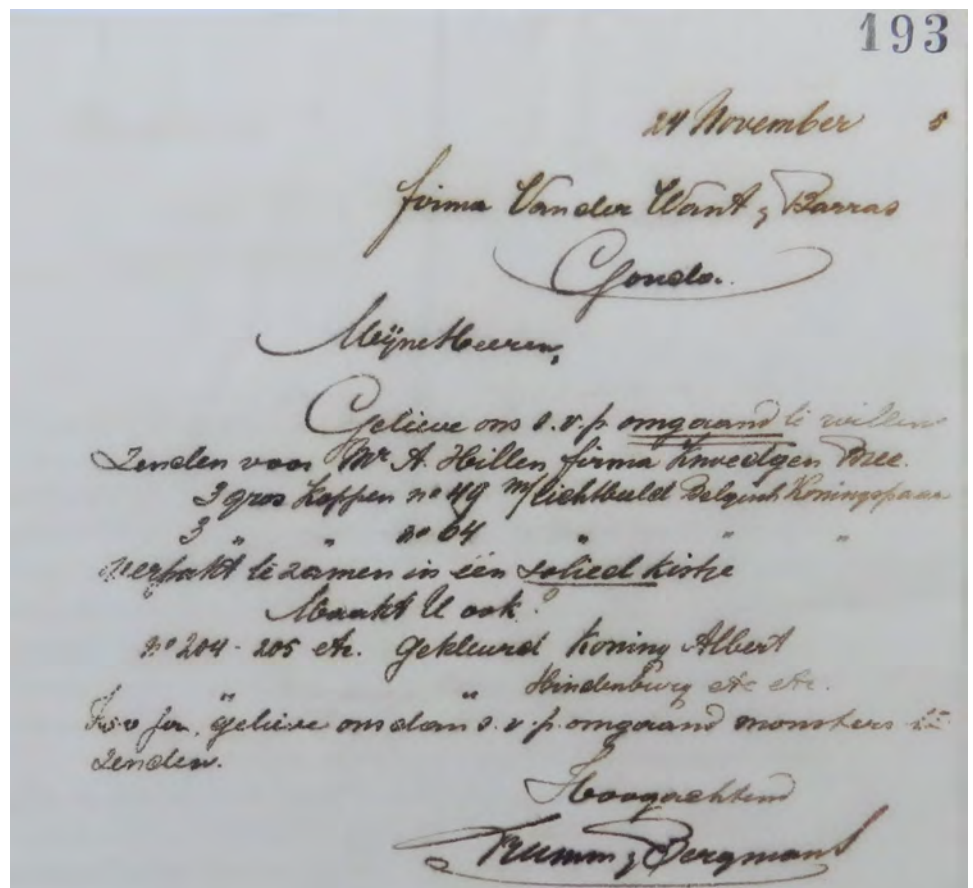
ondergebrachte vluchtelingen later in Scheveningen ondergebracht in verplaatsbare woningen. In Gouda woonden in het kamp gedurende de oorlog tussen de 1150 en 1950 vluchtelingen.

Hoewel zo'n groot aantal vluchtelingen voor spanningen zorgden en ook niet iedereen zoveel vluchtelingen wilden opvangen, soms uit angst voor hun baan, kan geconstateerd worden dat de opvang goed verliep en dat de Nederlanders en de Belgen over het algemeen goed met elkaar wisten om te gaan en er veel meegevoel met de van huis en haard verdreven Belgen was.

De producten voor de Belgische vluchtelingen en de export naar het in oorlog verkerende België

Het is niet verwonderlijk dat George Barras, die één van de oprichters en eigenaren was van Van der Want & Barras (Hollandia en Regina) en afkomstig was uit België, begaan was met het lot van zijn landgenoten.⁴ Speciaal voor hen wilde hij producten maken die getuigden van vaderlandsliefde. Zo maakte hij ondermeer kleine Delftsblauwe vaasjes voor dit doel.⁵ Maar ook pijpen en twee plaquettes met afbeeldingen betreffende het Belgische koningshuis, de vlaggen van de Geallieerden en de oorlog werden door Van der Want & Barras geproduceerd. Dit aardewerk behoorde tot het eerste aardewerk dat door Van der Want & Barras gemaakt is onder de naam Regina.⁶ Opvallend is dat alle pijpen en de plaquettes die hier afgebeeld zijn uit de periode 1914-1916 zijn. Het is niet verbazend dat na 1916 nauwelijks nog voorwerpen met dit soort afbeeldingen gemaakt zijn. Er was

Afb. 3. Brief van Trumm-Bergmans aan de firma Van der Want en Barras van 24 november 1915 waarin deze verzoekt pijpenkoppen te sturen met daarop het Belgische Koningspaar, Koning Albert en Hindenburg. Correspondentieboek Trumm-Bergmans 1915/1916, p. 193 (<https://www.tabaks-pijp.nl/archief/trumm-bergmans/>)

oorlogsmoeheid en het was voor de Belgen gewenster om in hun situatie even alles te vergeten dan aan de situatie herinnerd te worden. Hetzelfde deed zich ook voor bij de pijpen die door verschillende fabrieken gemaakt zijn naar aanleiding van de Nederlandse mobilisatie.⁷ Hoe anders was dat aan het begin van de oorlog. Er was toen het gevoel dat het een korte oorlog zou zijn die veel zou verbeteren. De Duitse soldaten die in die eerste dagen gerekruteerd werden noemde het zelfs de ‘frische fröhliche Krieg’, een term die we ons niet meer kunnen voorstellen. De hier besproken pijpen waren niet alleen bestemd voor de vluchtelingen, maar ook voor export naar België (afb. 3). Deze verliep o.a. via Trumm-Bergmans, die deze smokkelde over de Zuid-Willemsvaart en weer doorleverde aan de pijpenfabriek A. Hillen firma Knoedgen in het Belgische Bree.⁸ De eerst bekende bestelling is van 24 november 1915.

Vanaf december 1914 vonden de leveranties plaats. De Amsterdamse groothandel C. de Rijk & Zoon leverde dit soort pijpen pas vanaf 24 november 1915.⁹ Ook leverde De Rijk in september 1914 aan L. Steenbruggen - Articles pour fumeurs, in Brussel.¹⁰ Of de naar België ge-

leverde pijpen, gelet op de relatieperikelen van Erka/De Rijk en Hollandia, pijpen waren die bij Erka gemaakt zijn, of pijpen van Hollandia met een Erka busje, is niet bekend.¹¹

Op de dozen met de pijpen die naar België werden verzonden mocht niet voluit Koning Albert staan om problemen met de Duitse bezetter te voorkomen.¹²

Trouw aan het Belgische Koningshuis

Door de grote betrokkenheid van Koning Albert was het Koningspaar zeer geliefd. Koning Albert was nauw betrokken bij de militaire operaties, hij vloog inspectietochten boven de linies en was anderzijds zeer toegankelijk voor zijn burgers. De tekst: AIDE AUX SOLDATS BELGES (hulp aan de Belgische soldaten) op de pijp van afbeelding 4 zegt in deze genoeg. Het Koningspaar was daarmee symbool voor de hoop op een goed verloop van de oorlog en op vrede. De Inundatie van het gebied rond het riviertje de IJzer zorgde ervoor dat de Belgische troepen de gehele oorlog stand konden houden. Terwijl de regering in ballingschap was in Le Havre, bleef koning

Afb. 4a-b. Koning Albert en Koningin Elisabeth, Hertogin van Beieren. Tekst: AIDE AUX SOLDATS BELGES (hulp aan de Belgische soldaten). 1914. Maten 3,6 x 10,7 cm.

Afb. 5a-b. Ovale pijp met het Belgisch Koningspaar. Hollandia, ca. 1914. Hoogte 3,6 x 6,3 cm.

Afb. 6a-c. Transfer voor een doorroker met het Belgische koningspaar, de pijp en een reclamekaart voor doorrookers met het Belgische Koningspaar. Maten pijp: 4,2 x 7,0 cm.

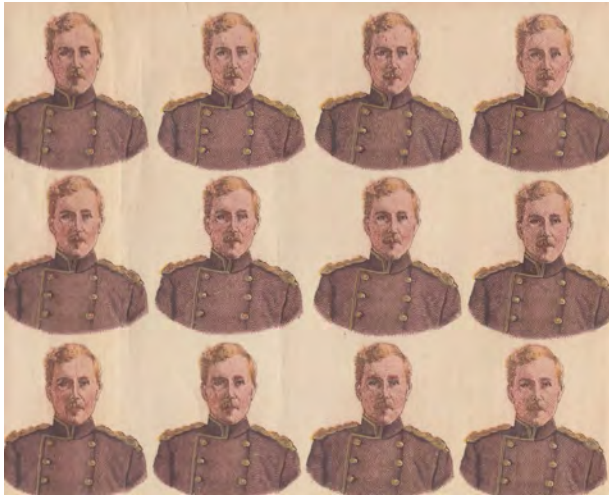
Afb. 7. Advertentie in de Sigarenwinkelier 9(18) van 2-10-1915 voor onder meer 'Lichtbeeld-doorrookers met Belgisch Koningspaar'.

Albert I de gehele oorlog bij zijn soldaten nabij de loopgraven. De koning verbleef op enkele kilometers van het front in een villa in De Panne. Na de oorlog richtten de oud-strijders in Nieuwpoort naast de IJzer een monument op om hem te gedenken en te eren. De koning is de Belgische geschiedenis ingegaan als Koning-ridder en Koning-soldaat. Het Koningspaar en de Koning staan

dan ook op verschillende pijpen (afb. 4-10, 14 en 19). Pijpen met het Belgische Koningspaar werden zowel door Hollandia als ook door De Rijk & Zoon geleverd. Lichtbeeld doorrookers met het Belgisch Koningspaar kostten volgens een advertentie van De Rijk van 12 juni 1915 22,5 cent met een hoornen mondstuk en 25 cent met een geel celluloid mondstuk.¹³

Afb. 8a-b. Koning Albert. 1914-1915. Hollandia. H. 4,1, L. 5,6 cm.

Afb. 9a-b. Vel met transfers met Koning Albert en een reclamekaart voor pijpen met een afbeelding van Koning Albert.

Afb. 10a-b. Pijp met Koning Albert 1914-1916. Gemaakt in het derde oorlogsjaar. Maten 5,2x 5,2 cm.

De vlaggen van de geallieerden in 1914

De oorspronkelijke geallieerde bondgenoten in 1914 waren Frankrijk, Engeland en Rusland. Zij stonden tegenover Duitsland en Oostenrijk-Hongarije (afb. 11). België was officieel neutraal, maar was de facto

betrokken toen de Duitse troepen door België naar Parijs optrokken. Voor de Belgen waren de Franse en Engelse troepen, die meevochten tegen de Duitsers in de eerste oorlogsjaren, het meest zichtbaar. Op de pijpen van afbeelding 12 en 13 staan dan ook de vlaggen van België, Frankrijk en Engeland.

Afb. 11. De Centralen (Duitsland, Oostenrijk-Hongarije, Bulgarije en Turkije) roodbruin en de geallieerden paars.

Afb. 12a-b. Pijp met de vlaggen van Frankrijk, Engeland en België. SOUVENIR DE LA GRANDE GUERRE DE 1914 (herinnering aan de grote oorlog van 1914). Maten 4,5 x 5,6 cm.

Afb. 13a-b. Sigarenpijpje met de vlaggen van Frankrijk, Engeland en België 1914-1916. Maten 2,8 x 4,7 cm.

De opvang in Scheveningen en Rotterdam

De vluchtelingen in Den Haag en Scheveningen werden ondersteund door een vluchtelingencomité. Op de pijp van afbeelding 14 staat de Belgische Koning en wordt het voor de vluchtelingen belangrijke steuncomité in

Scheveningen genoemd. Ook organiseerden de vluchtelingen zelf in sommige plaatsen hun sociale leven zoals in Rotterdam (afb. 15).

Afb. 14. Gegoten steelpijp met de afbeelding van Koning Albert en de tekst: COMITÉ DE SCHEVENINGEN. Hoogte 3,6 cm. Uit: Orhant, 2000, p. 36.

Afb. 15a-c. Pijp met de vlaggen van Engeland, Frankrijk en België en de Vlaamse leeuw, met de teksten: BELGISCHE KRING ROTTERDAM en HERINNERING AAN ONZEN VERJAARDAG 2 MEI 1916. Maten 4,5 x 5,7 cm.

Afb. 16a-c. Pijp met Belgische vlaggen en het wapen van België met de tekst: VOOR KONING VADERLAND EN VRIJHEID. 1914-1916. Maten 4,5 x 5,7 cm.

Na twee jaar oorlog

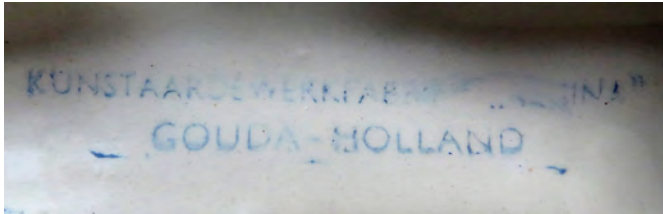
Na Twee jaar oorlog kwamen er weer verschillende pijpen op de markt die de moraal van de Belgen moesten ondersteunen. Op afbeelding 16 en 17 pijpen met Belgische vlaggen en het wapen van België.

Na het begin van de oorlog nam het aantal landen dat de geallieerden steunde snel toe. Belangrijke landen als de Sovjetunie en Amerika behoorden al snel tot de geallieerden. De plaques uit 1916/17 (afb. 18 en 19) moesten

hoop geven aan de Belgen die zozeer te lijden hadden van de oorlog waar nauwelijks enige voortgang geboekt werd en de fronten nagenoeg op dezelfde plaats bleven. Maar ook toen was Koning Albert de hoop in deze bange dagen. Op de pijp van afbeelding 20 is dan ook het portret van Koning Albert afgebeeld met de tekst: Leve België. Hulde aan Koning Albert. Herinnering aan den oorlog. Deze pijp is opvallend afwijkend van de andere pijpen. Het portret is een transfer terwijl de tekst en de groene driehoeken handgeschilderd zijn. Dit is de enige pijp voor de Belgische vluchtelingen in Art Deco stijl die bekend is.

Afb. 17a-b. Pijp met Belgische vlaggen en het wapen van België met de Belgische wapenspreuk: EENDRACHTMAAKT MACHT. 1914-1916. Foto en collectie Francis Van Parys.

Afb. 18a-b. Plaque van Regina met de tien vlaggen van de geallieerden met de tekst: DIX PEUPLES DEBOUT POUR LA LIBERTÉ DU MONDE (Tien volkeren die staan voor de vrijheid van de wereld). Collectie en foto Freek Mayenburg. Gemaakt Kunstaardewerkfabriek Regina Gouda Holland. Datering 1916/17. Grootte 22 x 25 cm.

Afb. 19a-b. Plaque van Regina met de vlaggen van de geallieerden met de tekst: DIX PEUPLES DEBOUT POUR LA LIBERTÉ DU MONDE (Tien volkeren die staan voor de vrijheid van de wereld). SOUVENIR DE LA GRANDE GUERRE DE 1914 (herinnering aan de grote oorlog van 1914). Datering 1916/17. Grootte 22 x 25 cm. Collectie en foto Freek Mayenburg. Merk als afbeelding 18.

Afb. 20a-c. Pijp met transfer van het portret van Koning Albert. Verder handgeschilderd. Tekst: Leve België. Hulde aan Koning Albert; 1914 1916. Herinnering aan den oorlog. Maten 4,5 x 6,7. Toegeschreven aan Hollandia.

Afb. 21. Pijp met een soldaat met daaronder de tekst 'Je les aurai' (Ik zal ze krijgen) Op de zijanten respectievelijk: Pétain a dit "Nous les aurons" en Souvenir de Verdun Avril 1916. Maten 4,5 x 5,6 cm.

Generaal Pétain en de slag bij Verdun

Generaal Pétain was tijdens de Eerste Wereldoorlog generaal van het Franse leger. Toen in februari 1916 de grote Duitse aanval bij Verdun begon, werd Pétains 1e leger snel naar dit slagveld gestuurd. In de zeer zware strijd rond Verdun wist hij stand te houden door boven alles de nadruk te leggen op bevoorrading en logistiek. Pétain hield het moreel hoog door de troepen zeer snel en regelmatig af te lossen, zodat ze niet te lang aan de 'hel van Verdun' waren blootgesteld. De voortdurende aanvoer van nieuwe troepen gaf de Duitsers de indruk dat de Franse verliezen veel groter waren dan in werkelijkheid het geval was. Zijn uitspraken Ils ne passeront pas (Ze zullen er niet doorkomen) en Courage! On les aura (Moed! We zullen ze hebben) raakten algemeen bekend (afb. 21). Op de pijp van afbeelding 19 staat deze laatste uitspraak. Pétain's defensieve aanpak werd door de opperbevelhebber Joffre niet gewaardeerd. Die stond een veel offensievere aanpak voor. Dat niet alleen Pétain maar ook Joffre zeer populair was en beschouwd werd als iemand die hoop gaf is ook duidelijk te zien aan de tekst op een van de huisjes van het vluchtelingenkamp in Scheveningen (afb. 22).

Andere hoofdrolspelers afgebeeld op de pijpen van Hollandia: President Wilson en generaal Von Hindenburg

Niet alleen Koning Albert en Pétain sierden de pijpen voor de Belgen maar ook President Wilson van Amerika, één van de geallieerde landen, maar ook de Duitse veldmaarschalk P. Von Hindenburg (afb. 23 en 24). De Hindenburg pijpen werden zelfs naar België uitgevoerd zoals uit bestellingen bij de Rijk en Zoon blijkt en uit een brief van Trumm-Bergmans aan van der Want & Barras (afb. 3).¹⁴

Tenzij anders aangegeven zijn alle voorwerpen en documenten eigendom van de auteur en zijn alle foto's gemaakt door Bert van der Lingen, waarvoor veel dank. Verder gaat vooral veel dank uit naar Freek Mayenburg voor het tijdig veiligstellen van veel stukken van deze collectie, welke grotendeels afkomstig is van Joop Nobel, die dit van de laatste eigenaar van de fabriek, Otto van der Want, verworven heeft. Ook veel dank aan Fred Tijmstra voor aanvullende stukken en informatie.

Afb. 22. Opvang behuizing voor vluchtelingen in Den Haag (Villa Joffre). Haags gemeentearchief.

Afb. 23. President Wilson van Amerika (1913-1921). Hoogte 3,6 cm. Uit: Orhant, 2000, p. 36.

Afb. 24: Gegoten pijp met transfer met het portret van Veldmaarschalk P. von Hindenburg. Hollandia, 1915. Maten: 5,4 x 6,7.

Noten:

1. Bos, 2007.
2. Zie ook het artikel in het PKN jaarboek 2017 over de Belgische militair Comhaire. Van der Lingen, 2017, p. 97-101.
3. Kraaijestein, 1998.
4. Voor meer informatie over het bedrijf, de productie en de handel van Van der Want & Barras zie elders in dit Jaarboek, Stam, 2021, p. 103-147.
5. Tasman, 2007, p. 522.
6. Cammel., 1994, p. 11.
7. Kleijweg, 2011, p. 2336-2340; de Haan, 2012, p. 2494-2497.
8. Engelen, 1989, p. 153; Tijmstra, 1997, p. 870; Stam, 2020, p. 99.
9. Van der Lingen, 2018, p. 119-123.
10. Van der Lingen, 2018, p. 123.
11. Zie ook Stam, 2021, 113.
12. Van der Lingen, 2018, p. 121.
13. Van der Lingen, 2018, p. 117 en 119.
14. Van der Lingen, 2008, p. 119-123. Deze pijp is toegeschreven aan Hollandia omdat het model een Hollandia model is.

Literatuur:

- Bos, M., 2007. De opvang van Belgische vluchtelingen in de Eerste Wereldoorlog. 'Heel Belgenland leek richting de grens te stromen'. *Historisch Nieuwsblad* 9/2007.
- Cammel, H, 1994. *Kunstaardewerf fabriek Regina*. 's-Hertogenbosch.
- Engelen, J., 1989. Pijpenhandel tussen concurrerende pijpenfabrieken. *PKN* 12(47), p. 150-155.
- Haan, R. de, 2012. Nederland Neutraal. Mobilisatie 1914-1915. *PKN* 34(136), p. 2494-2497.
- Kleijweg, A., 2011. Gered van de vuilcontainer. *PKN* 33(131), p. 2336-2341.
- Kraaijestein, M., 1998. Vluchtoord Gouda. Belgische vluchtelingen in Gouda tijdens de Eerste Wereldoorlog. *Goudsche Courant* 7 november 1998.
- Lingen, B. van der, 2017. Raijmond Théodore Comhaire, een Belgische militair in Zeist, 1918. *Jaarboek PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen* 2017, p. 97-101.
- Lingen, B. van der, 2018. Doorrokers en plateel. C. de Rijk & zoon, groothandel in rokersbenodigdheden te Amsterdam en de pijpen- en plateelfabrieken Erka, Lotus Holland, Etna, Neerlandia en Ivora, in Alphen aan den Rijn, Haarlem en Gouda, 1914-1920. *Jaarboek PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen* 2017, p.101-164.
- Orhant, A., 2000. *Fumer ... Objets de désir*. Paris.
- Stam, R. D., 2020. De ontwikkeling van de Goudse pijpenindustrie in de 20e eeuw, in economisch perspectief. *Jaarboek PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen* 2020, p. 69-167.
- Stam, R. D., 2021. Nieuwe gegevens over het bedrijf, de productie en handel van Hollandia (Van der Want en Barras). *Jaarboek PKN, Stichting voor Onderzoek Historische Tabakspijpen* 2021, p. 103-147.
- Tasman, R., 2007. *The Gouda Pottery Book. Plateelmakers in Holland*. Rotterdam. Part II, p. 517-567.
- Tijmstra, F., 1996, 1997. 'Hollandia pijpen I, II en III'. *PKN* 19(74), 835-846, *PKN* 19(75), p. 866-872, *PKN* 19(76), p. 893-896.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door particuliere donateurs

www.tabakspijp.nl

